

Adatlap¹ témahirdetési javaslatához a Csonka Pál Doktori Iskola Tanácsa részére

Témavezető² neve: **Dr. Rabb Péter**
e-mail címe³: rabb@eptort.bme.hu

Téma címe (magyar és angol nyelven):

Az iráni és az oszmán sírépítészet összehasonlítása – a téglaeépítészet térhódítása

Similarities and differences between architecture of tombs in Iran and Ottoman Empire especially in the field of brick structures

A **téma** rövid leírása⁴ (magyar és angol nyelven):

Irán és Törökország iszlám sírépítésze számos hasonlóságot mutat. Építményei általában kis méretű, centrális, kupolával fedett, téglából, illetve kőből épült terek, amelyeknél a díszítést a falazóanyagból alakították ki.

A sírépítészet a X. században látszólag előzmények nélkül jelent meg a az iszlám világban. A szentkultusz tilalma miatt korábban ilyen jellegű építészetük nem volt, és emiatt a korábbi korok kultikus építményei sem inspirálták őket.

A vizsgált terület iszlám sírépítésze a török népek itteni térhódítása nyomán alakult ki. A kultushelyek iránti tiszteletet, mint bevett gyakorlatot a türk népek belső-ázsiai szülőföldjükről, még az iszlám felvétele előtti időszakból hozták magukkal.

A Számánidák, majd a Gaznavidák és Gúridák még csak Közép-Ázsia tágabb területét hódítják meg, de a szintén török Szeldzsukok, megtörve az Abbászida kalifátust, hatalmukat egészen a Földközi tenger keleti partjaiig kiterjesztve jelentős szerepet játszanak a sírépítészet térhódításában is.

A mongol támadás következtében a mai Irán területének korai iszlám építésze szinte teljesen elpusztul. A törökországi szeldzsuk építészet emlékei – részben

¹ Az adatlapot egy példányban *kinyomtatva és aláírva* a Szilárdságtani Tanszék titkárságára, *elektronikus változatban* pedig a Doktori Iskola titkárának (Fehér Krisztina, feher.krisztina@eik.bme.hu) kell eljuttatni. A témahirdetés elfogadása esetén az adatlap felkerül a Csonka Pál Doktori Iskola ([http://www.szt.bme.hu/index.php/oktatas/csonka-pál-doktori-iskola](http://www.szt.bme.hu/index.php/oktatas/csonka-pal-doktori-iskola)), a témahirdetés rövid leírása pedig az Országos Doktori Tanács (<http://www.doktori.hu/>) honlapjára.

² A témahirdetés elfogadása automatikusan a témavezető akkreditációját is jelenti az azévi felvételi eljáráshoz.

³ Kérjük, olyan elérhetőséget adjon meg, ahová biztonsággal küldhetünk hivatalos értesítéseket.

⁴ A téma rövid leírása (szóközökkel) 1000-3000 leütés hosszú. A jelentkező hallgatókat bővebben tájékoztató változatot, (mely a téma fent megadott releváns nemzetközi irodalmára tételesen hivatkozik) kérjük a mellékletben megadni.

az ellenállóbb kőanyag és a mongol pusztítás kisebb volta miatt – ugyanakkor nagy számban fennmaradtak.

A korai oszmán sírépítészet részben ezen hagyományokra alapozva, részben pedig a bizánci építészet hatására alakítja ki sajátos arcát, melyet minden bizonnyal alakítottak a közvetlen perzsa impulzusok is.

Ennek az építészeti kapcsolatrendszernek a feltárását tűzi ki célul ez a PhD kutatási program, mely szerves folytatása lehet annak a lezárulóban lévő kutatásnak, melyben az oszmán sírépítészet sajátos tértípusait vettük vizsgálat alá korábbi PhD hallgatómmal.

The Islamic architecture of tombs in Iran, and in Turkey shows many resemblances. Their buildings were mostly small, central planned and were covered with domes. They were made out of bricks or stones and for their design they used it's building material.

In the Islamic culture the architecture of tombs showed up in the 10th century seemingly without any antecedents. Before that they never had such an architecture due to the prohibition of the cultic of saints, and because of that they weren't inspired by the cultic architecture of the previous ages. The Islamic architecture of tombs at the eximinated area was formed by the conquest of Turk tribes. The Turk tribes brought the honor of cultural places from their home-land in Middle-Asia as an accepted custom from before the acceptance of the Islam.

While the Samanids, then later the Gaznavids and Gurids have only conquered a bigger part of Middle-Asia, the also turk Seljuqs have spread their power all the way to the Eastern coast of the Mediterranean Sea and they played an important part in the conquest of the architecture of tombs.

The early Islamic architecture of Iran was destroyed almost all together due to the Mongolian attack. Although a lot of the memories of the Seljuq architecture in Turkey have remained owing to the more resistant building materials (stones) and the smaller Mongolian attack.

The early ottoman architecture of tombs has created it's particular style partly based on these traditions, and partly because of the effect of the Byzantian architecture. It's style must have been affected by the direct Persian impulses.

This PhD search program marks out the exploration of this architectural network as a goal, which could be an organic continue of a closing search, in which we were searching for the particular type of space in ottoman architecture of tombs with my previous PhD student.

A **téma** meghatározó irodalma⁵:

- Kuban, Doğan: Ottoman Architecture. Antique Collector's Club, én.
- Reha Günay: Sinan. YEM Yahın, Isztambul, én.
- Sai Mustafa Çelebi: Book of Buildings. Koçbank, Isztambul, 2002.
- Fehérvári Géza: Az iszlám művészet története. Képzőművészeti, Budapest, 1987.
- Markus Hattstein, Peret Delius szerk.: Iszlám művészet és építészet. Vincze, Budapest, 2005.
- Anisi, Alireza: Early Islamic Architecture in Iran (637-1059). Edinburgh College of Art, 2008.
- Hillenbrand, Robert. Islamic Architecture: Form, Function, and Meaning, 276. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2000.
- Jonathan M. Bloom, Sheila S. Blair szerk.: The Grove Enciclopedia of Islamic Art and Architecture I-III. Oxford University Press, 2009.

A **téma** hazai és nemzetközi folyóiratai⁶:

- International Journal of Islamic Architecture ISSN 2045 5895 (Sci H index 4, Q2)
- Muqarnas – An Annual on the Visual Cultures of the Islamic World. Aga Khan Program for Islamic Architecture at Harvard University ISSN 0732 2992 (Sci H index 14, Q2)
- Journal of Islamic Architecture ISSN 2356 4644
- Periodica Polytechnica Architecture ISSN 0324 590x
- Keletkutatás (Kőrösi Csoma Társaság)
- Architectura Hungariae ISSN 1588 0109

A **témavezető** fenti folyóiratokban megjelent 5 közleménye:

- Kovács, Máté Gergő – Rabb, Péter: The Preservation of Ottoman Monuments in Hungary – Historical Overview and Present Works. International Journal of Islamic Architecture 9. (2020) 1. (under publish, web of science, Sci H index 4, Q2)
- Peter, Rabb
"We are all servants here!" Mimar Sinan – architect of the Ottoman Empire
PERIODICA POLYTECHNICA ARCHITECTURE 44: 1 pp. 17-37., 21 p. (2013)
- Rabb Péter – Kovács Máté Gergő: Az elfeledett főváros. (Izmit – Nikomédia változásai) in Architectura Hungariae 13. (2014. április) 1. 5-14.
- Kovács Máté Gergő – Rabb Péter: Belgrád oszmán építésze – a Balkánon jellemző analógiák elterjedésének kortárs kutatásai tükrében. Architectura Hungariae 15. (2016) 1. 81-89.

⁵ Minimum 5, maximum 10 cikket vagy monográfiát kérünk felsorolni, amik között feltétlenül szerepelnie kell a legfrissebb, legismertebb eredményeknek.

⁶ Minimum 5, maximum 10 folyóirat megadását kérjük, melyek között feltétlenül szerepelnie kell a PhD fokozatszerzés szempontjából elengedhetetlen (Scopus és/vagy Sci illetve Iconda) minősítésű idegen nyelvű folyóiratoknak is. Kérjük, ezeket a periodikákat a felsorolásban jelöljék meg.

- Kovács Máté Gergő, Rabb Péter, Krähling János:
Egy kairói fénykép margójára. in Keletkutatás 2018. ősz, 99-111.

A **témavezető** utóbbi tíz évben megjelent 5 legfontosabb publikációja:

- Peter, Rabb

"We are all servants here!" Mimar Sinan – architect of the Ottoman Empire
PERIODICA POLYTECHNICA ARCHITECTURE 44: 1 pp. 17-37., 21 p. (2013)

- Kovács Máté Gergő – Rabb Péter: Belgrád oszmán építészete – a Balkánon jellemző analógiák elterjedésének kortárs kutatásai tükrében. Architectura Hungariae 15. (2016) 1. 81-89.

- Kovács, Máté Gergő – Rabb, Péter – Krähling, János: The Ottoman Sultan's Album at Budapest University of Technology and Economics. Turkish Historical Review. 6. (2015.) 2. 138-150. DOI 10.1163/18775462-00602001 (web of science, scopus, Sci rank 3)

- Gergő Máté Kovács – Péter Rabb: The Evaluation of the Ottoman Memorial Architecture in Hungary. in. Mustafa Hatipler (ed.) International Ottoman Traces Symposium, Proceedings, (November 01-02, 2018 Edirne / Turkey) Trakya University, Edirne. 241-252. ISBN: 978-975-374-337-6

- Kovács, Máté Gergő – Rabb, Péter: The Preservation of Ottoman Monuments in Hungary – Historical Overview and Present Works. International Journal of Islamic Architecture 9. (2020) 1. (kiadás alatt, web of science, Sci rank 4)

A **témavezető** eddigi doktoranduszai⁷:

(név/felvétel éve/abszolutórium megszerzésének éve/PhD fokozat éve)

- Kovács Máté Gergő / 2014 / abszolutórium: 2017 / szigorlat: 2019 / védés: folyamatban

Melléklet: a téma bővebb leírása (magyar és angol⁸ nyelven)

Budapest, 2019. 01. 26.

Témavezető aláírása

⁷ Kérjük, a témavezetési tevékenységre vonatkozó adatokat abban az esetben is adja meg, ha témavezetőként a DI már korábban akkreditálta.

⁸ A téma bővebb leírása angol nyelven csak akkor szükséges, ha a témavezető vállalja külföldi hallgató fogadását.

Melléklet:

Az iráni és az oszmán sírépítészet összehasonlítása – a téглаépítészet térhódítása

Irán és Törökország iszlám sírépítésze számos hasonlóságot mutat. Építményei – egyes monumentális uralkodói síremlékeket (pl. Öldzsejtü sírja Szoltánijében, észak-nyugat Iránban) leszámítva – általában kis méretűek, ritkán négyzetes, általában kör, vagy sokszög alaprajzzal. A (gyakran egyetlen) központi teret kupola fedi le. A sír a memoriális tér padlója alatt található. Ez jelenthet terepszint alatti temetkezést (mint Közép-Ázsia nagy részén, illetve az oszmán gyakorlatban), illetve talapzatra emelt építmény esetén földszinti elhelyezésű sírkamrát (mint a szeldzsuk építészetben) egyaránt. Építőanyaguk Közép-Ázsiában és Iránban téгла, Törökországban jellemzően kő, bár helyi lehetőségek által szabott kivételek is akadnak: ilyen például a közép-iráni Jazd közelében álló, helyi terméskőből épült Gunbad-i Ali (1055), illetve Zeynel bégnek a délkelet-törökországi Hasankeyfben lévő sírja (XV. szd.), mely a téглаépítészet legszebb közép-ázsiai hagyományait eleveníti fel.

A belső és a külső felületeket mindkét területen a falazóanyagból kiképzett elemekkel, sokszor szötteshez, vagy csipkéhez hasonló gazdagsággal díszítik. Ennek típusalkotó példája Iszmail Számáni téglából épített mauzóleuma Buharában (897-907), illetve az északnyugat-iráni Qazvin melletti Karragán kettős sírtornya (1067-1093), valamint a szeldzsuk szultánlány, Hüdavend Hatun kőből épült síremléke (1313) a törökországi Niğdében.

A kínai eredetű mázas csempe művesség térhódításával ez a gyakorlat megváltozik. Ez a szeldzsuk építészetben jelenik meg széles körben először, ekkor még inkább csak a falazóanyagba rakott mázas díszítőelemek formájában (pl. a törökországi Konya szeldzsuk építészetében, illetve a fent említett hasankeyfi sír esetében). A teljes belső falfelület mázas csempével történő burkolása leginkább az oszmán sírépítészetre lesz jellemző (első korai példája a burszai Zöld sír (Yeşil türbe, 1421)), mely döntően az izniki manufaktúra létrehozásával (1514) teljesedik ki, ahová ez a módszer az északnyugat-iráni Tabrizból kerül. Iránban ez a gyakorlat a teljes homlokzat csempével történő burkolásával egészül ki.

A sírépítészet látszólag minden előzmény nélkül jelenik meg a X. századi Közép-Ázsia és Irán területén. Az iszlám szigorú egyistenhite nem tűrt semmiféle szentkultuszt, olyannyira nem, hogy a szigorúbb teológusok még Mohamed medinai sírjának kultikus szerepét is időről időre kétségbe vonták.

Ha a sírépítészet lehetséges iszlám előzményeit tágabb értelemben, a kultikus építészet részeként keressük, Mekka és Medina mellett akkor sem találunk többet az egyetlen jeruzsálemi Sziklaszentélynél, mely Abd-al Malík kalifa (685-705) óta zarándokhelyként működik.

A vizsgálat alá vont terület (Irán és Törökország) iszlám előtti, egyébként markáns sírépítésze sem hathatott megtermékenyítőleg. Iránban az Akhaimenidák, valamint az őket követő párthus, illetve szászánida uralkodók sziklafalba vájt síremlékeinek sem a pozíciója, sem (különösen az óperzsa temetkezésekre jellemző) palotát utánzó homlokzata nem állítható párhuzamba

az itteni iszlám sírépítéssel. Az óperzsa birodalmat megalapító II. Kúrosz (Kurus, Cyrus) Paszardagai-ban lévő, lépcsős pódiumon álló körüljárható szarkofágja (Kr.e. 530), vagy az épülettípus névadója, a szintén perzsa Mauzolosz halikarnasszoszi (ma Bodrum, Törökország) mauzóleuma (Kr. 350), illetve az ezekhez hasonló funkciójú, bár jóval kisebb lükiai (ma Dél-Törökország) oszlopszarkofágok (Kr.e. V-IV. szd.) sokkal inkább a memoriális építmények széles körben elterjedt archetípusát ismétlik, semmint előképekül szolgálnának az iszlám sírépítészet számára. Ez a folytonosság már csak a szentkultusznak a korai iszlámban meglévő tilalma miatt sem képzelhető el.

Ha a funkcióban nem is találhatók közvetlen előképek, az alkalmazott szerkezetek terén annál inkább. A téglapépítészet több ezer éves helyi hagyománya közismert. A boltozatok, különösen a kupolák virágzása a pártus-szászánida koroktól egyértelműen kimutatható, melyre elegendő csak Szarvesztán (V. szd.) romos palotáját példaként említeni. A törökországi (leginkább az oszmán) építészet kapcsolatai között számolni kell a kupolaépítésben ugyancsak járatos bizánci építészet hatásaival, bár azok ezen a téren legalább annyira tekinthetők a perzsa kupolaépítés visszahatásának, mint önálló innovációnak.

A fontos és közvetlen előképek közé sorolhatók a zoroasztriánus tűztemplomok, melyek továbbélése még az iszlám iráni térhódítása után is kimutatható. Ezek a négyzetes alaprajzú, kupolával fedett, gyakran emeletes, tetrapilon-jellegű építmények (pl. Chebar Taqi, az iráni Niasar mellett (224-242), ahol a „chebar taq” elnevezés négy boltövet jelent) kultushelyként és centrális építményként is meglepő hasonlóságot mutatnak az iszlám sírépítéssel. Ezt a formát követik a sírépítészet mellett a szeldzsuk karavánszerájok kútházai és imatermet magába foglaló toronyszerű építményei, de még az iráni szafavidák (1501-1736) kerti pavilonjai (hasht bihist) is.

A vizsgált terület iszlám sírépítésze a török népek itteni térhódítása nyomán alakult ki. A temetkezési helyek, épületek kultuszát ezek a népek vezették be és terjesztették el az iszlám világban. A kultushelyek iránti tiszteletet, mint bevett gyakorlatot a török népek belső-ázsiai szülőföldjükről, még az iszlám felvétele előtti időszakból hozták magukkal.

A Számánidák, majd a Gaznavidák és Gúridák még csak Közép-Ázsia tágabb területét hódítják meg, de a szintén török Szeldzsukok, megtörve az Abbászida kalifátust, hatalmukat egészen a Földközi tenger keleti partjaiig kiterjesztve jelentős szerepet játszanak a sírépítészet térhódításában is.

A mongol támadás következtében a mai Irán területének korai iszlám építésze szinte teljesen elpusztul. A törökországi szeldzsuk építészet emlékei – részben az ellenállóbb kőanyag és a mongol pusztítás kisebb volta miatt – ugyanakkor nagy számban fennmaradtak.

A korai oszmán sírépítészet részben ezen hagyományokra alapozva, részben pedig a bizánci építészet hatására alakítja ki sajátos arcát, melyet minden bizonnyal alakítottak a közvetlen perzsa impulzusok is.

Ennek az építészeti kapcsolatrendszernek a feltárását tűzi ki célul ez a PhD kutatási program, mely szerves folytatása lehet annak a lezárulóban lévő kutatásnak, melyben az oszmán síépítészet sajátos tértípusait vettük vizsgálat alá korábbi PhD hallgatómmal.

Similarities and differences between architecture of tombs in Iran and Ottoman Empire especially in the field of brick structures

The Islamic architecture of tombs in Iran, and in Turkey show many resemblances. It's buildings – except for some monumental royal tombs (such as Oljeitu's grave in Soltaniyeh, North-West Iran) – are usually small, rarely square, generally circle or polygonal shaped planned. The (usually only) central area is covered with a dome. The grave is located under the floor of memorial space. This could mean that they buried people under the ground (such as in most parts of Middle-Asia, and in the Ottoman culture), or it could mean that the grave is located on the ground floor, but the building is built on a base (as shown in the architecture of Seljuqs). In Middle-Asia and Iran the building material was brick, in Turkey it was mostly stone, although there are some exceptions due to the locational advantages, such as Ali's grave (Gunbad-i Ali, 1055) in middle-Iran near Yazd, where his grave was built from local rubble stone, and Zeynel bey's grave located in South-East Turkey, in Hasankeyf (15th century), which shows the most beautiful traditions of brick architecture in Middle-Asia.

At both locations the inner and outer surfaces were decorated with pieces made out of building material, they were usually decorated as richly as carpets or laces. It's best example is the brick mausoleum of Ismail Samani in Bokhara (Uzbekistan, 897-907), also the Kharaghan twin tombtower near Qazvin (Iran, 1067-1093), and the Seljuq sultan lady, Hudavend Hatun's grave made out of brick in the Niğde (Turkey, 1313).

This custom changes with the conquest of Chinese glazed tiles. This shows up first in the architecture of Seljuqs, but only by putting glazed decorative pieces in the building material (for example in Konya in Turkey and the tomb in Hasankeyf mentioned above). Having the whole inner surface tiled is mostly typical for Ottoman architecture of tombs (it's first example is the green grave in Bursa, Yeşil Türbe, 1421), which was done completely by the creation of the manufacture in Iznik (1514), and it got there from Tabriz in North-West Iran. In Iran this method was completed with the whole elevation being tiled with tiles.

In Iran and Middle-Asia the architecture of tombs showed up in the 10th century seemingly without any antecedents. The strict monotheism of Islam didn't allow any kind of culture of saints, so much that stricter theologians even doubt the cultural role of Mohamed's grave in Medina. Even if we search for the possible Islamic pasts of the architecture of tombs in a wider meaning, as a part of the cultic architecture we still wouldn't find anything else near Mecca and Medina except the only Dome of the Rock in Jerusalem, which has been used as a place of pilgrimage since reign of caliph Abd-al Malík (685-705).

The searched area's (Iran and Turkey) amazing architecture of tombs before the Islam also didn't act enrichedly. In Iran the graves of rulers of the Akhaimenids, and the following Parthians, and the Sassanids that have been sculpted into a rock cannot be compared to the Islamic architecture here. These buildings, such as Il. Cyrus' sacrapagus, that is on a podest (kr e 530), or the eponym of the structure, the Persian Mauzulos mausoleum in halikarnassos (today Bodrium, Turkey), or the ritually same, but much smaller tomb sacrophaguses in Lükia (ma déltörökország), they don't stand as an example for the Islamic architecture of tombs, they rather just show the archetype of memorial buildings. This continuity cannot be imaginable due to the prohibition of the culture of saints in the early Islamic architecture of tombs.

There are many examples in the used structure, rather than in their function. The ancient, local traditions of brick architecture are well-known. The vaults, especially the domes blossoming can be beautifully seen from the parthian-sassanian times, for which the only necessary example is the mined castle of Sarvestan (Iran, 5th century). It has to count on effects of the byzantine architecture in the Turkish (mostly ottoman) architecture, although those can easily be looked at as the reaction of Persian dome-building activities rather than an own invention.

The Zoroastrian fire temples can be counted as important and direct examples, and their continuity can still be shown, even after the Islamic Iran's conquest. These square shaped, usually 2 storey, tetrapylon-type buildings (pl. Chebar Taqi, at Niasar, Iran, 224-242, where 'Chebar-taq' means four arches) show amusing similarities as cultural locations and central buildings with the Islamic architecture of tombs. The special buildings (with well downstairs and mosque on upstairs) of seljuq's caravanserais follow the same shape - next to the architecture of tombs - and so do the Safavid's (1501-1736) garden pavilions (hasht bihist).

The observed area's Islamic architecture of tombs was formed by conquest of the Turk tribes. These tribes spread the culture of graves and grave buildings in the Islamic world. The Turk tribes brought the honor of cultural places from their home-land in Middle-Asia as an accepted custom from before the acceptance of the Islam. While the Samanids, then later the Gaznavids and Gurids have only conquered a bigger part of Middle-Asia, the also Turk Seljuqs have spread their power all the way to the Eastern coast of the Mediterranean Sea and they played an important part in the conquest of the architecture of tombs.

The early Islamic architecture of Iran was destroyed almost all together due to the Mongolian attack. Although a lot of the memories of the Turkish Seljuq architecture have remained owing to the more resistant building material (stones) and the smaller Mongolian attack.

The early ottoman architecture of tombs has created its particular style partly based on these traditions, and partly because of the effect of the Byzantine architecture. Its style must have been affected by the direct Persian impulses.

This PhD search program marks out the exploration of this architectural network as a goal, which could be an organic continue of a closing search, in which we were searching for the particular type of space in ottoman architecture of tombs with my pervious PhD student.